

CULTE ÎN ISTORIA JAPONIEI

Marius Ioan Mihuț

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor

Abstract. As the name implies, this article aims to capture the existing cults in the Japanese archipelago, crystallized over the ages. We will discuss the four cults that we consider essential, namely: the cult of the Emperor (Tenno), the cult of labour, the family cult (ie) and the cult of harmony (wa), which still manifests itself today almost at the same intensity and which determines the Japanese way of thinking and organization.

We will address the cult of the Emperor both constitutionally (analyzing the fundamental Japanese laws since 604 AD until 1946) and ideologically, for a better capturing of this two thousand years old institution.

In what the labour cult is concerned, we will try to show one of the reasons due to which the human factor managed on the long-term to compensate for natural vicissitudes and shortage of Japanese soil. We will try to explain the fact that the Japanese work harder than other advanced countries' populations and therefore we will use the number of strike days, of overtime (declared and undeclared), of working days per year, etc., compared with the values found in the United States, Great Britain and France.

We will then draw attention, as previously mentioned, to the family cult and the cult of harmony, trying to catch their manifestation from ancient times to the present day, especially their shaping of the Japanese spirit. We will also attempt a comparative analysis of the Japanese and the Western spirit.

As conclusions, we will try to show how all these cults influenced the Japanese development model.

Key words: Japan, japanese cults, Tenno, ie, wa.

Fiecare națiune are caracteristicile sale bine definite, care s-au cristalizat odată cu trecerea anilor și care ne arată modul de organizare, de acțiune și de gândire existente în interiorul granițelor.

În cazul Japoniei, întâlnim particularități specifice doar arhipelagului nipon, dintre care vom analiza cultele împăratului, muncii, familiei și armoniei (*figura 1*), considerând că studiul acestora poate fi de un real folos pentru o bună înțelegere a modelului nipon.

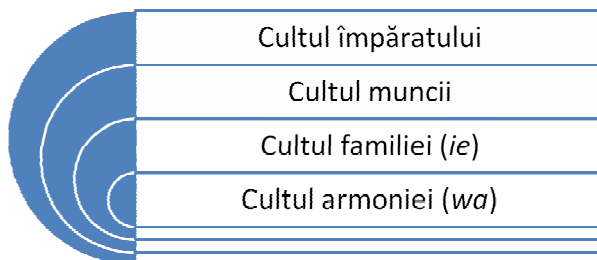

Fig. 1. Culte în istoria Japoniei.

1. CULTUL ÎMPĂRATULUI (*TENNO*)

Din cele mai vechi timpuri, arhipelagul nipon s-a fundamentat pe cultul împăratului, denumit *Tenno*¹ sau *Mikado*² – personaj considerat mistic, sacru, zeu coborât pe pământ, înțelepciune supremă, providență, dar și un suveran universal, un șef de țară și de familie etc. Pentru a surprinde mai bine caracteristicile acestui cult, vom încerca să privim lucrurile din două perspective: constituțională, respectiv ideologică.

1.1. CULTUL ÎMPĂRATULUI DIN PUNCT DE VEDERE CONSTITUȚIONAL

Analizând arhipelagul nipon, putem observa că puterea împăratului a înregistrat o evoluție sinuoasă. Prima lege fundamentală – cea din anul 604³ – stipula că „suveranul este stăpânul poporului și al întregii țări” și că „stăpânul este cerul, vasalul este pământul”⁴, conferind astfel puterea supremă împăratului⁵.

¹ Care în traducere din japoneză înseamnă „suveran ceresc”

² Care în traducere din japoneză înseamnă „poartă onorifică” (mi = onorific; kado = poartă)

³ În arhipelagul nipon existau practici și cunoștințe cu mult timp înainte ca această „ocârmuire dătătoare de sfaturi” să apară, la începutul secolului al VII-lea. În Asia Mică, spre exemplu, Codul lui Hammurabi (denumit după regele babilonian de la acea dată și care conține o serie de elemente comune) a fost scris cu peste un mileniu înainte (1760 î.e.n.).

⁴ Florea Țuiu, *Niponism*, București, Edit. Politică, 1987, p. 72.

⁵ În religia creștină, această idee o găsim scrisă mai devreme cu peste 500 de ani, în *Epistola apostolului Pavel* (cca 5 î.e.n.–cca 67 e.n.) către romani, în care autorul acestei cărți spune: „1. Tot sufletul să se supună înaltelor stăpâniri, căci nu este stăpânire decât de la Dumnezeu; iar cele ce sunt, de Dumnezeu sunt rânduite. 2. Pentru aceea, cel ce se împotrivesc stăpânirii se împotrivesc rânduielii lui Dumnezeu. Iar cei ce se împotrivesc își vor lua osândă. 3. Căci dregătorii nu sunt frică pentru fapta bună, ci pentru cea rea. Voiești, deci, să nu-ți fie frică de stăpânire? Fă binele și vei avea laudă pentru ea. 4. Căci ea este slujitoare a lui Dumnezeu spre binele tău. Iar dacă faci rău, teme-te; căci nu în zadar poartă sabia; pentru că ea este slujitoare a lui Dumnezeu și răzunătoare a mâniei Lui, asupra celui ce săvârșește răul.” [*** *Biblia* (alias *Sfânta Scriptură*), București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982, p. 1288]

A urmat apoi Constituția din anul 1889, în al cărei preambul se preciza (contrar teoriei suveranității populare): „dreptul de suveranitate asupra Statului, noi l-am moștenit de la strămoșii Noștri și îl vom lăsa mai departe urmașilor noștri.”⁶ Prin urmare, puterea provenea de la împărat fiind dobândită ereditar, impunerea acestei paradigme fiind cu puțință datorită modului în care s-a înfăptuit restaurația Meiji (și anume de sus în jos)⁷.

Cultul împăratului a stat și la baza Revoluției Meiji, având rolul de a înlesni aplicarea reformelor dorite. Instituția imperială a fost utilizată cu mare abilitate fiind asociată cu acțiunile statului. Astfel, toate măsurile erau luate în numele acesteia, ceea ce a facilitat acceptarea lor de către populație. Prin urmare „caracterul mistic al împăratului a ajutat atât statu-quo-ul, cât și revoluția”⁸.

Pentru a scăpa de răspundere în fața poporului, miniștrii și oligarhii niponi de atunci susțineau că doar împăratul, cu originea sa divină, are autoritatea necesară de a-i trage la răspundere și doar lui trebuie să îi dea socoteală. Aceasta s-a și întâmplat, iar astfel clasa conducătoare scăpa de amenințarea populară. Șeful Statului reprezenta doar o titulatură ideologică, căci din punct de vedere juridic puterile împăratului erau totuși limitate: el exercita puterea legislativă numai cu încuviințarea Dietei (art. 5 și 37), actele sale trebuiau contrasemnate de miniștri (art. 55) etc.

După înfrângerea în cel de Al Doilea Război Mondial și ocupația americană, împăratul a fost obligat să renunțe public la originea sa divină, la 1 ianuarie 1946. A urmat apoi o nouă Constituție, promulgată pe 3 noiembrie 1946⁹, care a adus o modificare majoră în tradiția niponă: de acum, împăratul este considerat doar simbolul Statului și al unității poporului japonez, spre deosebire de legea fundamentală din 1889, unde era numit Capul Statului. Începând cu această perioadă, polul puterii a fost reprezentat de popor, și nu de împărat, așa cum se obișnuia până la acea dată. Astfel, la nivel legislativ, teoria suveranității populare o domină pe cea imperială.

⁶ Eleodor Focșeneanu, *Constituția Japoniei*, București, All Educational, 1997, p. 4.

⁷ Mulți autori consideră că a fost cea mai bună soluție pentru Japonia din acele vremuri.

⁸ Eleanor Westney, *Imitation and Innovation: The Transfer of Western Organizational Patterns to Meiji Japan*, Cambridge, Harvard University Press, 1987, p. 13.

⁹ Iată câteva pasaje din această constituție: „Articolul 1. Împăratul este simbolul Statului Japonez și al unității poporului japonez, iar acest statut se bazează pe voința unanimă a poporului japonez care este deținătorul suveranității; Articolul 2. Tronul imperial este dinastic și se moștenește după cum se prevede în Statutul Casei Imperiale aprobat de Dietă; Articolul 3. Toate actele împăratului care se referă la chestiuni de stat au nevoie de avizul și aprobarea Cabinetului, iar Cabinetul își asumă responsabilitatea acestora; Articolul 4. Împăratul îndeplinește numai actele referitoare la chestiunile de Stat, stabilite prin această Constituție, și nu are prerogative referitoare la guvernare.” (Apud Eleodor Focșeneanu, *op. cit.*, p. 32)

1.2. CULTULUI ÎMPĂRATULUI DIN PUNCT DE VEDERE IDEOLOGIC

În Japonia, se remarcă prezența spirituală a împăratului, care, deși ușor de perceput, este greu de definit. Dezbaterile de până acum pe această temă s-au finalizat întotdeauna prin afirmații precum: „voi nu aveți cum să înțelegeți”, „este mai presus de orice” sau „este ceva sacru”. Un moment important pentru susținerea ideilor prezentate anterior îl considerăm a fi sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial, când, pentru a capitula, japonezii au impus o singură condiție: împăratul lor să nu fie înlăturat. Au acceptat totul, cu excepția înlocuirii instituției imperiale, considerată o blasfemie, insulta supremă (de neacceptat) la adresa lor. Pentru apărarea Mikado-ului, japonezii ar fi fost dispuși să lupte până la ultimul supraviețuitor.

Instituția împăratului este una bimilenară, comparabilă poate numai cu aceea a bisericii creștine¹⁰. Prezicerea unei astfel de longevități era făcută chiar de către o zeităte. Nicăieri nu se mai remarcă o astfel de profeție, precum cea a zeiței soarelui – Amateratsu, care îi spune nepotului ei că „urmașii noștri vor fi suveranii țării unde noi vom recolta veșnic... Tu, nepotul meu, du-te și fii suveran. Du-te! Dinastia imperială va exista cât va exista cerul și pământul.”¹¹ Se pot observa pe de o parte ascendența sacră a împăratului, iar pe de altă parte, perenitatea dinastiei lui. Astfel, firul roșu al dinastiei imperiale a continuat fără întrerupere, devenind cea mai longevivă la nivel mondial¹².

Danielle Elisseeff apreciază că legenda care spune că împăratul ar fi fiul zeilor, nepotul zeiței Amateratsu, „reprezintă extrapolarea legendară a perenității efective a unei ascendențe ce vine cu adevărat din epoca protoistoriei nipone” sau „faptul că își afundă rădăcinile într-un infinit ce depășea rațiunea și pe care numai soarele în aparenta sa eternitate, îl putea figura”¹³.

În perioada feudală, în special în cea a shogunatului, instituția imperială a suferit o pierdere a puterii decizionale, aceasta fiindu-i răpită de către marele general. Important este că Tenno a rămas liderul ideologic (*figura 2*), „sursa și fântâna onoarei” – cum îl numește Katsuro Hara¹⁴.

¹⁰ În ceea ce privește creștinismul, acesta perpetuează unele credințe și mituri apărute pe malurile Eufratului cu peste cinci milenii în urmă.

¹¹ Ushisaburō Kobayashi, *The Basic Industries and Social History of Japan: 1914–1918*, New Haven, Yale University Press, 1930, p. 171.

¹² Încoronarea primului Tenno a avut loc la 11 februarie 660 î.e.n.; de atunci și până azi, vreme de 26 de secole, au domnit 125 de împărați.

¹³ Vadime și Danielle Elisseeff, *Civilizația japoneză*, București, Edit. Meridiane, 1996, p. 150.

¹⁴ Katsuro Hara, *Histoire du Japon*, Paris, Payot, 1926, p. 242.

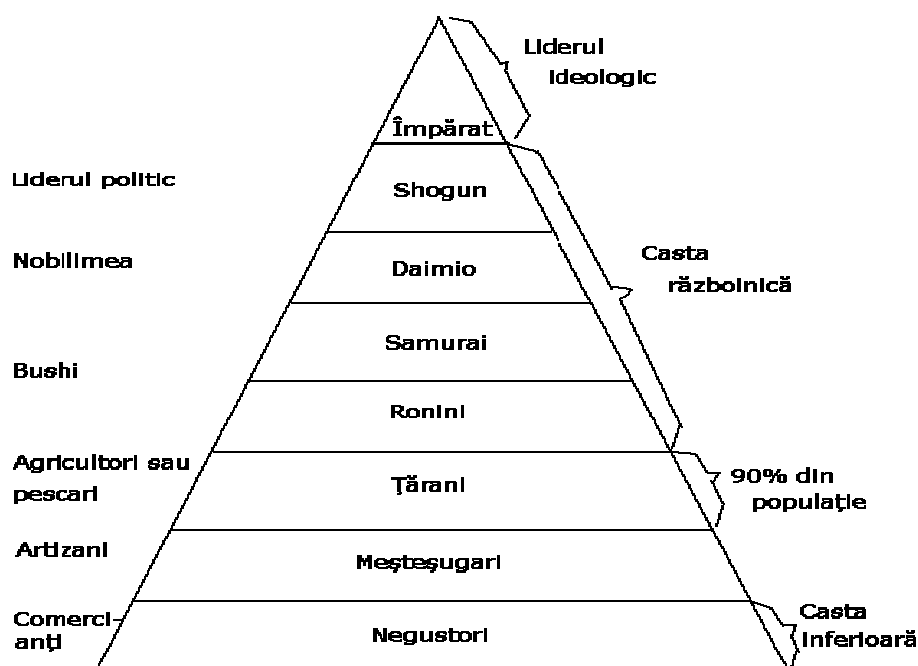

Fig. 2. Structura claselor în Perioada Togukawa.

Merită subliniat faptul că niciodată puterea ideologică a împăratului nu a fost contestată. În peste două secole de putere militară, shogunii Togukawa nu au știrbit poziția împăratului. În fapt, toate acțiunile shogunului erau săvârșite în numele Tenno – care „nu trebuia să se pângărească” cu astfel de fapte, cum ar fi cârmuirea războinicilor¹⁵, dar autoritatea lui s-a menținut în toată istoria arhipelagului nipon.

Dacă în perioada shogunală, puterea reală a instituției imperiale era practic inexistentă, în timpul Restaurației Meiji¹⁶, toate reformele au fost adoptate în numele împăratului (pentru a fi mai ușor acceptate de populație); în realitate, puterea era deținută de către samurailor de rang inferior și mediu care au făurit revoluția. Constituția din 1899 conferea o serie de atribuții pentru Tenno, care se situau la un nivel declarativ, având nevoie de aprobări ale executivului pentru a fi exercitate.

În perioada următoare epocii Meiji, militarismul a căpătat amploare, cercurile militare acaparând controlul în stat. Astfel, împăratul își pierde treptat puterea, fiind cel mult consultat pe marginea problemelor cu care se confrunta Japonia.

După înfrângerea suferită în cel de Al Doilea Război Mondial, odată cu noua constituție, rolul politic al împăratului a dispărut practic, dar la nivel ideologic a

¹⁵ Împăratul a încetat să mai fie conducătorul războinicilor în anul 1232.

¹⁶ Care înseamnă „guvernarea luminată” (1868–1912).

rămas pilonul în jurul căruia se concentrează energiile nipone. În Japonia, „canoanele determinate de strămoși sunt considerate de neclintit reprezentând ordinea celestă. În acest spațiu revoltele și numeroasele dispute nu au pus sub semnul întrebării niciodată rolul împăratului. Adevărat că, în practică, el a putut fi îndepărtat în favoarea shogunului (ca putere decizională), dar principiul său nu a fost niciodată contestat.”¹⁷

După cel de Al Doilea Război Mondial, aleșii poporului i-au înlocuit pe shoguni, dar, precum în perioada Togukawa¹⁸, importanța, semnificația spirituală și simbolică a Tenno-ului, atât ca persoană, cât mai ales ca idee imperială, își menține prestigiul suprem. Aceste virtuți dăinuiesc și în perioada postbelică, intervenția străină neizbutind să distrugă ființa imperială.

Împăratul nu mai este privit ca un zeu¹⁹, dar rămâne un simbol al Japoniei, un intermediar între zei și oameni, „un punct virtual care explică și coordonează eforturile unei întregi națiuni”²⁰. Împăratul este precum matca pentru albine, cu diferența fundamentală că Japonia este un grup unit, o societate, nu un conglomerat.

De-a lungul timpului, toate energiile au fost coagulate în jurul Tenno-ului. Societatea niponă a fost întotdeauna ca un „ciorchine de strugure”, în care, de la împărat și până la ultima treaptă pe scara ierarhică a societății, s-au găsit astfel de conexiuni. Populația își face, la orice nivel, o religie din încercarea de a-și sprijini țara și suveranul, considerat fiul zeilor. Întreaga națiune alcătuiește o singură familie care l-a avut întotdeauna pe împărat drept patriarh. Țelul cel mai mareț al oricărui japonez este să vină în slujba lui Tenno („Tatălui” lor), care are rol de protector (pentru „fiii” săi).

Spiritul de solidaritate cu supușii l-a determinat pe împăratul Daigo (884–930) să petreacă noaptea afară în frig pentru a vedea cum trăiesc oropsiții de soartă, iar pe Nintokou (313–399) să afirme că „bogăția poporului meu este bogăția mea”²¹. Și exemplele pot continua. Prin urmare, prin grija purtată pentru supușii lui, modelul aplicat de Mikado poate fi catalogat ca făcând parte din doctrina despotismului luminat (concept prezentat de Turgot²², Mirabeau²³, Holbach²⁴, Wolff²⁵).

Ca asemănare cu doctrina fiziocrată, merită subliniat faptul că în arhipelagul nipon nu există o distincție între împărat și Dumnezeu. Dacă în Europa

¹⁷ René Servoise, *Japon: Les clés pour comprendre*, Paris, Plon, 1995, p. 208–209.

¹⁸ Familia shogunală care a condus Japonia în perioada 1603–1867

¹⁹ Când împăratul își face apariția, nimeni nu îndrăznește să-și ridice privirea.

²⁰ Vadime și Danielle Elisseeff, *op. cit.*, p. 146.

²¹ Jacques Bardoux, *Le socialisme à l'étranger*, Paris, Nabu Press, 1950, p. 296–297.

²² Anne-Robert-Jacques Turgot, Baron de Laune (10 mai 1727–18 martie 1781).

²³ Honoré Gabriel Riqueti, conte de Mirabeau (9 martie 1749–2 aprilie 1791).

²⁴ Paul-Henri Thiry, baron de Holbach (8 decembrie 1723–21 ianuarie 1789).

²⁵ Christian Wolff (24 ianuarie 1679–9 aprilie 1754).

creștinismul a impus o linie de demarcație între cele două entități, confundarea lor nefiind posibilă, în Japonia situația rămâne diferită. Dar trebuie să ținem cont că autoritatea lui Tenno nu vine doar din originea sa divină²⁶, ci și din venerația Mikado-ului, care a conferit (japonezului) o certitudine, o siguranță, un sentiment de solidaritate cu oamenii asemenea lui, adunați sub aceeași pavăză.

Națiunea niponă are o sensibilitate crescută în ceea ce privește simbolurile și riturile, astfel că era nevoie de un asemenea de personaj, care să înglobeze frumosul, binele, înțelepciunea etc. Din acest motiv, japonezii sunt pregătiți să sacrifice absolut orice pentru apărarea misticii imperiale. René Servoise notează că „nimeni nu poate cere unui tânăr japonez să moară pentru un prim-ministru, personaj efemer fără autoritate morală... în timp ce Tenno încarnează o continuitate neîntreruptă și o promisiune de eternitate pentru Japonia”²⁷. Acesta este „garantul moralei supreme” și reprezintă cheia legăturii, „independentă sintactic”, între modernizate și tradiție.

Religia indigenă a japonezilor este shintoismul, care are ca fundament venerarea împăratului. Această manifestare de prețuire profundă își are leagănul doar în spațiul nipon. Din păcate, glorificarea Mikado-ului împinsă la extrem și propaganda din jurul ei au condus și la dezastru, deoarece se considera că împăratul trebuie să fie stăpân peste întreaga lume și că nimeni nu trebuie să îi stea în cale²⁸.

2. CULTUL MUNCII

Japonia este țara care, fără să beneficieze de resurse naturale, a reușit să devină, în 1968, dintr-un stat devastat de cel de Al Doilea Război Mondial, a treia putere economică mondială. Factorul uman a izbutit astfel să compenseze vicisitudinile naturale, penuria solului, lipsa inițială de capital și tehnologie.

În *L'Esprit des lois* (IV, 4), Montesquieu²⁹ afirma că „mai multe lucruri guvernează omul: climatul, religia, legile, maximele guvernului, exemplul lucrurilor trecute, morala, manierele; toate acestea formează un spirit general.”³⁰ Vom încerca să analizăm cele mai importante elemente pentru a vedea mai bine cum s-a format acest spirit general japonez, care se reflectă în modul de a gândi, de a trăi și de a acționa al unei societăți.

²⁶ Octavian Simu, *Civilizația japoneză tradițională*, București, Edit. Științifică și Pedagogică, 1984.

²⁷ René Servoise, *op. cit.*, p. 239.

²⁸ În anul 1933, ministrul Yosuke Matsuoka (3 martie 1880–26 iunie 1946) afirma, în cadrul unei conferințe a Ligii Națiunilor, că „peste câțiva ani, vom fi înțeleși în lume așa cum a fost Iisus din Nazaret... Misiunea Japoniei este să conducă lumea, spiritual și intelectual... Japonia va fi leagănul unui nou Mesia” (Vadime și Danielle Elisseff, *op. cit.*, p. 150).

²⁹ Charles-Louis de Secondat, baron de Brède și de Montesquieu (18 ianuarie 1689–10 februarie 1755).

³⁰ <http://dictionnaire-montesquieu.ens-lyon.fr/index.php?id=236>

Climatul – este cunoscut faptul că în zonele sărace în materii prime se vor dezvolta populații mai creative și mai destoinice; un exemplu concludent este cel al Africii și Asiei de Est, unde se poate observa o diferență majoră între practicile existente la nivelul celor două zone. Principalul argument este clima prielnică a continentului sudic, care favorizează recolte bogate de fructe și legume. Cazul Japoniei este complet diferit, aici fiind nevoie de strădanie pentru a supraviețui. Pentru un alt exemplu, ne putem îndrepta atenția înspre țările Europei de Sud și cele ale Europei de Nord, cele din a doua categorie fiind mai merituoase; statele scandinave au trebuit să compenseze dificultățile generate de factorul climatic, prin determinare și conștiinciozitate. Prin urmare, este vorba despre o problemă de zonare, așezarea geografică influențând semnificativ modul de viață al populației.

Religia – *Shintoismul* îi învață pe japonezi că împăratul este descendentul zeilor, că ei sunt rasa aleasă și că menirea lor este de a fi primii în tot ce fac. Conform unei relatări pe care o regăsim în cartea lui Jean Courdy³¹, un campion japonez la ciclism dormea profund și a fost trezit de un grup de persoane care strigau: „Hoțul! Hoțul!”. Acesta a ieșit de îndată și a văzut în depărtare făptașul care luase o bicicletă pentru a scăpa de cohorta care îl urmărea. Sportivul a pornit în urmărirea infractorului, pe care în scurt timp l-a ajuns, ba chiar l-a depășit, din dorința lui de a fi cel mai bun, de a-și face meseria cât mai bine, de a fi primul.

Un alt exemplu care vine în sprijinul celor afirmate. Atunci când compania producătoare de laptop-uri, Fujitsu-Siemens, a pierdut primul loc mondial, a cerut o sumă importantă pentru a-și recâștiga poziția de lider. La auzirea acestei propuneri, o doamnă parlamentar de origine coreeană s-a opus aprobării alocării fondurilor necesare, spunând: „Avem destule datorii! De ce să mai alocăm o sumă atât de mare doar pentru a deține poziția fruntașă? Locul doi nu ne ajunge???” Aceste vorbe au stârnit isterie în rândul aleșilor niponi care țipau: „Japonia trebuie să fie prima!”, „Noi putem fi doar lideri!”, „Vom munci și mai mult doar să ajungem în frunte!”

Japonezii sunt capabili de orice sacrificiu pentru a ajunge primii, pentru a fi mândri de ei, indiferent că este vorba despre o companie sau despre națiunea văzută ca întreg. Spiritul competițional și cultul muncii sunt ridicate la rang de artă. În plus, niponul nu trebuie privit ca fiind un conservator, deoarece el copiază noul, este deschis schimbării, din dorința de a se autodepăși.

În anii 1980, întrebați fiind „care va fi ierarhia în lume în anul 2000?”, niponii au răspuns că „în jurul acelei date pe locul întâi se va situa Japonia, pe locul doi nicio țară, pe locul trei nici o țară și pe locul patru restul lumii”³².

Legile – încă de la prima Constituție (604 î.e.n.) se stipula că „toți slujbașii și oficialitățile trebuie să înceapă lucrul devreme și să-l întrerupă târziu”³³. A urmat

³¹ Jean Courdy, *Les Japonais*, Paris, Belfond, 1979, p. 416 și 417.

³² Florea Țuiu, *Japonia – un miracol?* București, Edit. Politică, 1973, p. 228.

³³ Idem, *Niponism*, București, Edit. Politică, 1987, p. 72.

codul Bushido (*Calea războinicului*³⁴ – lege pentru samurai), care susținea varianta lucrurilor realizate în mod temeinic de la rădăcină la vârf.

Exemplul lucrurilor trecute – angajatul japonez muncește precum țăranii perioadei Togukawa, preluând din acea perioadă etica și spiritul samuraiului, care era dedicat trup și suflet muncii pe care o întreprinde. Din păcate, se poate cădea în extremă, ajungându-se chiar la moarte prin epuizare, practică denumită Karoshi³⁵.

Morala – *confucianismul* a avut ca fundament, în afara ierarhizării, pietatea filială, hărnicia, devotamentul, sârguința, strădania etc. Munca, pe lângă faptul că este o datorie morală, mai reprezintă și o definiție de sine, un serviciu pentru societate. Totodată, ea cuprinde devotamentul față de stăpân, față de companie, față de țară. Pentru a întări aceste afirmații, este interesant faptul că japonezii au fost cu greu convinși să își ia duminica liber după cel de Al Doilea Război Mondial – când economia începuse să performeze, iar când peste câțiva ani li s-a propus să își ia și o jumătate din ziua de sâmbătă liber au organizat o serie de proteste, întrebându-se ce se va alege cu compania/țara lor în noile condiții.

Un raport al CCE din 1979 aducea un omagiu muncii intense, disciplinei, loialității față de companie și calității gestiunii unei populații insulare calificate și competitive. A doua parte a raportului menționa că, „în Europa, etica protestantă a muncii a fost substanțial erodată de egalitarism, de intervenția statului și de o credință foarte răspândită, conform căreia a munci din greu și a câștiga bani sunt comportamente antisociale”³⁶. În Japonia nu s-a pus niciodată această problemă, chiar și munca dusă la extrem fiind considerată socială, deoarece era întreprinsă în sânul grupului sau al familiei adoptive (compania).

Munca reprezintă „o definiție de sine”, astfel că japonezul este mai destoinic, sârguincios, neostenit și alocă atâta timp cât este nevoie pentru a face un produs/serviciu de calitate. *Tabelul 1* are menirea de a sublinia diferențele semnificative existente între programul de muncă din Japonia, comparativ cu Statele Unite și Franța.

Tabelul 1

Analiză comparativă a zilelor de muncă anuale în Japonia, SUA și Franța (1988)³⁷

Indicatori	SUA	Franța	Japonia
Ore de muncă	1.924	1.643	2.168
Zile libere săptămânale	104	104	84
Zile libere (în afara celor săptămânale)	11	11	19
Zile de concediu plătite pe an	26	26	9
Zile de muncă	231	228	253

³⁴ Cleary, Thomas. *Codul samuraiului*, București, Edit. Humanitas, 2008.

³⁵ Numărul deceselor din această cauză a depășit 10.000 pe an.

³⁶ Rene Servoise, *op. cit.*, p. 194.

³⁷ Apud Renaud Maricourt, *Société japonaise – défi ou modèle?* Paris, Vuibert, 1996, p. 115.

Din datele *tabelului 1*, se observă că japonezii muncesc mai multe ore într-un an, decât americanii și francezii, iar numărul solicitărilor privind zilele de concediu este mai mic³⁸. Subliniem că datele sunt aferente anului 1988, mult după înfăptuirea miracolului japonez (în timpul căruia efortul depus era superior) și când niponii erau îndemnați de către autorități să muncească mai puțin. Începând cu anul 1986, a apărut sloganul „munciți mai puțin, profitați mai mult de viață”, formându-se și așa zisele „poduri” între zilele de sărbătoare și sfârșitul de săptămână pentru a-l prelungi pe acesta din urmă. În ciuda acestor programe, care îndemneau la odihnă, ei continuau să muncească, mânați fiind de aceeași dorință de autodepășire.

Japonia este țara care, cel puțin după Al Doilea Război Mondial, nu a cunoscut absenteismul. Dedicarea acestei națiuni pentru muncă și companie este redată în *tabelul 2*, care reflectă zilele de grevă la 1000 locuitori, în comparație cu Statele Unite și Marea Britanie.

Tabelul 2

Analiza comparativă a numărului zilelor de grevă
în SUA, Japonia și Marea Britanie în perioada 1983–1990³⁹

Țara	Anii	Zile de grevă/ 1000 locuitori
Statele Unite	1983	73,46
	1987	18,50
	1990	23,78
Japonia	1983	4,22
	1987	1,43
	1990	1,13
Marea Britanie	1983	66,68
	1987	62,43
	1990	11,36

Bazându-ne pe informațiile prezentate în *tabelul 2*, constatăm că, spre exemplu în anul 1983, americanii au absentat de peste 17 ori mai mult decât japonezii, în timp ce britanicii de aproape 16 ori, fenomen practic inexistent în arhipelagul nipon. Și asta, în condițiile în care, după un număr impresionant de ore de muncă, *japonezul* petrece mult timp liber cu colegii, iar apoi are nevoie în medie de 2 ore pentru a ajunge acasă. Cu toate acestea, dimineața *el* se trezește devreme și merge la muncă, unde își îndeplinește obligațiile cu strictețe.

Absenteismul la locul de muncă pare a fi anticipat de absenteismul la școală. În perioada amintită, nivelul absenteismului școlar s-a situat la 9% în SUA, iar în Franța la 5%, în vreme ce în Japonia nu a existat un astfel de fenomen⁴⁰.

³⁸ În Japonia, vacanțele anuale sunt de 10–12 zile, în comparație cu Franța, unde sunt alocate 33–35 zile, sau cu Germania, care are circa 40 zile. 31,4% dintre japonezi își iau doar între 20–40% din concediul care le revine, iar 30% puțin peste 50%.

³⁹ Apud Renaud Maricourt, *op. cit.*, p. 101.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 77.

Japonezii se amuză de faptul că birourile occidentalilor sunt pline cu ceasuri, pe care angajații le privesc din 10 în 10 minute, așteptând să vină ora de plecare, să închidă biroul și să se îndrepte spre casă. În Japonia, programul se încheie abia atunci când munca a fost terminată, fiind dese cazurile în care se rămâne peste program, ca o dovadă a loialității față de companie. O mare parte din aceste ore suplimentare nu sunt declarate (nefiind astfel luate în calcul de statistici), reprezentând, cum spuneam, recunoștința angajatului față de companie.

În *tabelul 3*, redăm numărul mediu de ore suplimentare lunare efectuate în anul 1991 în zona Tokyo și în împrejurimi.

Tabelul 3

Numărul mediu de ore suplimentare lunare în companiile nipone (1991)⁴¹

0–10 ore	10–30 ore	30–50 ore	50–70 ore	70–90 ore	+ 90 ore
12,7%	27,6%	26,1%	16,8%	7,2%	7,4%

Subliniem faptul că e vorba doar de ore suplimentare declarate, care reprezintă numai circa 40% din cele reale, efectuate după o recesiune ce avusese loc între timp, când numărul orelor de muncă a fost mai mic.

Cu toate că numărul orelor suplimentare declarate este semnificativ mai redus decât cele reale, doar puțin peste jumătate dintre ele au fost remunerate integral⁴², în timp ce aproape 25% au fost neremunerate (*tabelul 4*) – fenomen unic la nivelul celorlalte țări industrializate.

Tabelul 4

Remunerația aferentă orelor suplimentare (1991)⁴³

Remunerate integral	Neremunerate	Remunerate până la un anumit nivel	Remunerate de o manieră variabilă
54,9%	24,9%	13,1%	7,1%

Datele analizate ne îndreptățesc să acordăm Japoniei titulatura de „țară furnică” și să ne întrebăm (alături de Suzuki Takashi, citat de Jean Courdy) dacă nu cumva țara a devenit, la un moment dat, a doua putere a lumii datorită faptului că muncitorul japonez este înainte de toate un japonez? Punctul nostru de vedere referitor la această întrebare l-am formulat prin argumentele prezentate în paragrafele anterioare.

⁴¹ *Ibidem*, p. 116.

⁴² Sunt dese cazurile în care orele suplimentare au fost remunerate inferior celor normale, contrar situației din societatea occidentală.

⁴³ Apud Renaud Maricourt, *op. cit.*, p. 116.

3. CULTUL FAMILIEI (*ie*)

Ie reprezintă celula fundamentală a societății nipone și este constituită dintr-un grup social având la bază 3 sau 4 generații ale aceleiași familii⁴⁴, care trăiesc sub același acoperiș. Costin Murgescu nota: „conceptul de *ie* este legat de marea familie a civilizației rurale, familie cu ierarhii bine structurate, cu datoria capului familiei de a avea grijă de toți membrii ei și cu obligația strictă de fidelitate a acestora față de șef”⁴⁵.

Prin *ie* nu trebuie să înțelegem doar un așezământ în care trăiau membrii unei familii și la care se adăugau cei adoptați, ci o entitate socială în toată puterea cuvântului, care a dăinuit de-a lungul vremii până în zilele noastre, devenind din ce în ce mai puternică.

Ie a reprezentat fundamentul perioadei Togukawa⁴⁶, de unde s-a încărcat cu energie; aceasta nu i-a putut fi luată nici măcar de perioada tumultuoasă Meiji, în care se urmăreau introducerea cu orice preț a noului și abolirea feudalismului, și nici de ocupația americană. Acest sistem familial s-a sprijinit pe principii feudale și, chiar dacă feudalismul a fost abolit, principiile lui au rămas în viață. Prin urmare, *ie* a reprezentat și reprezintă temelia ordinii sociale, conceptul în sine menținându-se până în zilele noastre.

Elementul fundamental al *ie* nu este conviețuirea părinților cu fiii și nepoții lor și nici structura conform căreia puterea este deținută de „grupul rezidențial constituit, care formează un grup social bine definit incluzând, în principal, membrii gospodăriei”, de vreme ce există „posibilitatea includerii și altor membrii”⁴⁷. Altfel spus, notează Chie, „acest grup (*ie*) se sprijină pe o unitate de rezidență (viață comună) și în marea majoritate a cazurilor, pe o organizare a administrării”⁴⁸.

Gospodăria *ie* reprezintă celula de bază a societății, „ierarhizată sub conducerea unui șef, obligatoriu de sex bărbătesc (cu o singură excepție: cea a unei văduve având copii cu vârste fragede)”, iar „șeful era considerat ca administrator temporar al gospodăriei”⁴⁹. La moștenirea titlaturii de „capul familiei” de către fiul cel mare (în general sau de către frații lui, dacă acesta nu este capabil⁵⁰), pe lângă patrimoniul material care i se cuvine, acesta devine și simbolul familiei.

⁴⁴ La generațiile aceleiași familii se adăuga cei proveniți din căsătorii, adopții etc.

⁴⁵ Costin Murgescu, *Japonia în economia mondială*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 118.

⁴⁶ Această perioadă a avut ca suport moral confucianismul, care promovează ierarhia, pietatea filială, loialitatea etc.

⁴⁷ Chie Nakane, *Relations humaines au Japon*, Tokyo, Ministère des Affaires Étrangères, 1983, p. 11.

⁴⁸ Eadem, *La société japonaise*, Paris, Armand Colin, 1974, p. 262.

⁴⁹ Bernard Bernier și Vincent Mirza, *Le Japon au travail*, Montréal, Les Presses de l'Université de Montréal, 2009, p. 34.

⁵⁰ În cazuri extreme, când existau numai fete, „capul familiei” putea fi unul dintre gineri sau cineva înfiat.

Pentru japonezi, relațiile existente în interiorul grupului sunt infinit mai importante decât cele din afara lui. Dacă în interior ei sunt extrem de uniți, în exterior relațiile sunt foarte reci. Nora care se alătură familiei „adoptive” va avea o poziție superioară fiicei care a părăsit casa părintească (același tratament fiind aplicat și persoanelor de sex bărbătesc⁵¹). Părăsind casa părintească în urma căsătoriei, fetele se îndepărtează de *ie*, membrilor familiei fiindu-le mai apropiat cineva înfiat (cu care conviețuiesc) decât ele. Elementul primordial este constituit astfel de grupul „de casă”. Frații se ajută mult mai puțin după ce părăsesc gospodăria părintească, relațiile strânse fiind între cei care rămân (mai repede este ajutată o cumnată cu care stau în casă decât un frate care și-a creat propria *ie*).

Un alt aspect pe care ni-l oferă analiza familiei japoneze este faptul că prin căsătorie nu se întemeiază o nouă familie; în marea majoritate a cazurilor, noul cuplu locuiește împreună cu familia bărbatului, deci este un simplu proces prin care una dintre familii își înstrăinează un membru în favoarea alteia.

Sistemul familial este considerat sacru pentru membrii lui, care se supun deciziilor luate de șeful *ie*. Prin urmare, individualismul nu este tolerat în societatea niponă, existând pedepse extrem de severe pentru cei care se împotrivesc.

În felul acesta, s-a conturat *conceptul* de morală domestică, leitmotivul educației copiilor în familii. Conform *acestuia*, pietatea filială căpăta proporții uriașe, întreg edificiul social fiind construit pe această virtute. Încă din secolul al VIII-lea, împărăteasa Koken (718–770) decreta obligativitatea deținerii în fiecare gospodărie a cel puțin un exemplar din Cartea Pietății Filiale, care trebuia cunoscută pe dinafară⁵².

Având în vedere că religia autohtonă este *shintoisml*, care are ca fundament venerarea strămoșilor, capul *ie* este văzut ca legătura gospodăriei cu aceștia. *Le* este privită ca „locul medierii între oameni și anumite divinități”⁵³. Astfel, puterea părintelui (tatălui) este despotică, hotărându-le celorlalți destinul. În cazuri extreme se poate ajunge chiar la alungarea lor, dar în realitate întotdeauna părintele îi sprijină, spre deosebire de modelul occidental care contrastează puternic cu cel nipon.

Toate acestea l-au făcut pe japonez să nu aibă un *ego* dezvoltat, să dețină un spirit gregar, cu o tendință nativă îndreptată înspre grupism. Maricourt făcea o sinteză a cultului familiei (*ie*), arătând cum a influențat acesta spiritul japonez, punându-l în antiteză cu cel occidental. Autorul are în vedere că, în cazul nipon, putem vorbi despre „cultura plantației de orez”, în care este nevoie de mână de lucru însemnată, îndreptată spre munca în grup, realizată cu deosebită migală și

⁵¹ De obicei bărbații se mută în casele socrilor atunci când aceștia au doar fete. Prin urmare, aceia care părăsesc familia o fac deoarece există alți frați; deci, sunt foarte mici șansele ca alții din exterior să mai fie încorporați grupului. În cazul bărbaților, este vorba în general de construirea unor noi cămine.

⁵² Octavian Simu, *op. cit.*, p. 131.

⁵³ Patrick Beillevere și André Burguière, *Histoire de la famille*, Paris, Armand Colin, 1986, p. 494.

rigoare, în comparație cu activitățile vestice, care se săvârșesc în mod individual sau în grupuri foarte restrânse (*tabelul 5*).

Tabelul 5

Analiză comparativă a spiritului occidental și japonez⁵⁴

Spiritul occidental	Spiritul japonez
Comportament „sec” și „dur”	Comportament „umed” și „moale”
Individualist, precum nisipul	Solidar, lipit precum orezul fiert
Primează raționamentul „rece, intolerant”	Primează sentimentele: „cald, sensibil”
Comunicare verbală	Comunicare non verbală
Prevalare a noțiunilor de drept și contract scris	Compasiune

Tabelul 5 ne arată că, potrivit spiritului nipon, care-și menține valorile până în zilele noastre, japonezii sunt solidari, miloși, iar pentru ei sentimentele sunt mai importante decât raționalul, așa cum se întâmplă într-o familie autentică. Acest comportament casnic a fost și continuă să fie transmis la nivelul întregii populații.

4. CULTUL ARMONIEI (WA)

În spațiul nipon, armonia este considerată dintotdeauna sacră. Încă în prima Constituție se găsesc afirmații precum: „armonia este inestimabilă”, „*Wa* este cel mai prețios lucru”, „armonia trebuie onorată și continuată” și „fiecare trebuie să accepte deciziile majorității, chiar dacă este convins că el are dreptate”. Un alt argument care vine în sprijinul sacralității armoniei este denumirea *Yamato* pe care a avut-o Japonia, însemnând „marea armonie”. *Wa* a jucat un rol fundamental în istorie, Florea Țiui considerând-o a fi „rezultatul firesc al dorinței naturale de a coexista împreună cu alții”.

De la început, copiilor li se explică faptul că trebuie să zâmbească și să vorbească frumos, irascibilitatea fiind reprimată cu strictețe. De mici, ei sunt educați în acest spirit: al respectării legilor, al expunerii părerilor cu delicatețe, într-o manieră neprovocatoare, fără critici. Sunt învățați să lucreze împreună, dându-li-se sarcini diferențiate de la vârste fragede, respectându-se totodată ierarhiile dintre frați. Atunci când unul dintre ei are o părere tranșantă este imediat muștrat, astfel de gesturi negăsindu-și locul într-o civilizație precum cea niponă.

În societatea japoneză a fost înălțat un paravan între ceea ce simt indivizii și modul în care reacționează aceștia. Aici, a fi „sincer” este echivalent cu a te comporta „social”, a nu îi deranja pe ceilalți și a recunoaște adevărul oficial, public. A acționa cum „trebuie”, și nu conform simțămintelor, este privit ca o virtute, și nu ca o ipocrizie, precum în Occident. Cel mai important aspect este armonia, iar dacă

⁵⁴ Apud Renaud Maricourt, *op. cit.*, p. 29.

pentru crearea și menținerea ei este nevoie de astfel de practici, japonezul nu face rabat de la ele, fiind încurajat încă de mic să le săvârșească.

Două adevăruri și-au croit drumul în viața niponă: unul public, oficial (*tatamei*), și unul autentic (*honne*). Apar deseori confruntări lăuntrice între sentimentele colective și cele personale, victoria fiind întotdeauna reputată de primele, japonezii fiind maeștri ai artei disimulării.

În situația în care simțămintele japonezului vin în contradicție cu părerea unanimă a grupului, iar exprimarea punctului său sincer de vedere ar duce la periclitarea armoniei, i se cere să vadă dincolo de bariera ego-lui și să respecte opinia grupului, menținând astfel buna înțelegere în cadrul comunității; sentimentele contradictorii și le va păstra pentru el, fără să le expună în public.

Japonia este țara în care declarațiile sunt vagi tocmai pentru a nu fi prea directe și se judecă astfel încât atât de prețioasa armonie să fie menținută. În acest spațiu, avem parte de înțelegerea jumătăților de cuvinte, adevărul fiind oarecum relativizat, pentru a nu fi prea tranșant. În spațiul nipon sunt des utilizate și proverbele: „cuiul care iese cheamă ciocanul” și „este onorabil să nu te opui”. Este des întâlnită fraza: „defectul găsit într-o piatră de jad poate fi înlăturat, dar răul comis de un cuvânt este ireparabil.”

Într-o țară în care căutarea armoniei constituie una dintre principalele aspirații, japonezul va spune „ceea ce toată lumea spune”, va face un anumit lucru pentru că „ceilalți fac la fel”, nefiind permisă nicio contradicție⁵⁵. La polul opus se situează atitudinea occidentală, unde întâlnim sintagme precum: „este fals ce susții”, „nu ai dreptate”, „mă văd nevoit să te contrazic” și „greșești fundamental”.

Neapartenența la un astfel de grup este o grea povară pe umerii oricărui japonez. Probabil că și aceasta reprezintă una dintre cauzele care îi determină să facă mai multe concesii decât occidentalii, în ceea ce privește grupul.

5. CÂTEVA CONCLUZII

Importanța mare a cultelor prezentate rezidă în faptul că acestea au reprezentat pietre unghiulare ale fundamentului societății și culturii japoneze. Spiritul lor dăinuie până în zilele noastre cu aproape aceeași intensitate.

Ceea ce le este dintotdeauna caracteristic japonezilor, indiferent de epocă, este supunerea lor față de stăpân (alături de existența relațiilor de protector-client, capacitatea de a-și însuși noul, devotamentul total de care sunt capabili etc.). Societatea niponă continuă să fie ca un ciorchine de strugure (întors cu codița în jos), în care, pornind de la împărat, găsim conexiuni până la ultima treaptă pe scara ierarhică a societății. Populația, la orice nivel, își va face o religie din încercarea de a-și sprijini țara și suveranul.

⁵⁵ Spre exemplu, atunci când patronatul și sindicatul trebuie să negocieze, pentru a nu exista o confruntare între cele două părți, care ar putea tulbura *Wa*-ul din cadrul companiei, există comisii de conciliere, care acționează ca o zonă de tampon între părți.

Se poate reține că, în afara faptului că se simt ocrotiți și favorizați, japonezii au dezvoltat instinctiv apartenența la un grup, aceasta determinându-i să ofere toată loialitatea de care sunt capabili. Spre exemplu, viața angajatului este dedicată întreprinderii, chiar și la sfârșit de săptămână, când se organizează întâlniri (iar prezența nu este obligatorie) toată lumea participă. Pentru ei este important să își arate devotamentul, deoarece acesta este cel mai apreciat aspect în cadrul companiilor. Adesea muncesc peste program, fără a îndrăzni să se gândească la plata unor ore suplimentare, iar drept răsplată compania, la rândul ei, când își atinge obiectivele, le distribuie bonusuri substanțiale.

Un aspect important al vieții nipone este faptul că aceste culturi au fost răspândite și în cadrul companiilor. În Japonia, compania negociază direct cu angajații, syndicatele fiind structurate pe întreprinderi, și nu pe bresle. Este vorba despre syndicate în cadrul firmelor, din care fac parte angajați aparținând tuturor scărilor ierarhice, și nu unui sindicat al sudorilor, de pildă, care să îi reprezinte în toate companiile. Această situație este una benefică, deoarece în perioada în care firma înregistrează performanțe, compania are posibilitatea oferirii unor bonusuri și privilegii mai mari, iar în cazul în care trece prin anumite „tulburări” economice, cuantumul acestora se diminuează, fără să apară contestații, întrucât toată lumea cunoaște starea companiei. O negociere la nivel de branșă poate crea probleme unei firme care se află într-o postură dificilă la un moment dat, se poate ajunge chiar la faliment și la concedierea angajaților (prin cererea unor salarii peste posibilitățile existente).

Un rezultat al acestor culturi este și sistemul angajării pe viață. Datorită muncii asidue, japonezilor nu le rămâne timp de socializare în exteriorul companiei. Grupul ocupațional răpește majoritatea timpului, întreprinderea devenind o a doua familie. Astfel, se conturează o diferență majoră a lumii nipone față de cea occidentală: în timp ce în Vest angajatul este privit ca făcând parte din clasa lui socială înainte de orice altceva, în arhipelag el face parte din companie. Dacă salariatul occidental este considerat o persoană care își vinde forța de muncă firmei, angajarea lui reprezentând ceva efemer, în Japonia purtătorul forței de muncă este perceput ca parte integrantă a întreprinderii (insideri). Dacă în Occident se găsește un „loc de muncă”, în arhipelag se „intră într-o companie”.

Paternalismul determină patronul să aibă grijă de angajații săi atât din punct de vedere material, cât și spiritual. Astfel, pe lângă faptul că sunt tratați cu respect, sunt considerați importanți (spre exemplu: propunerile lor sunt aduse în discuție), li se oferă și o serie de avantaje financiare: bonusuri, apartamente de vânzare mult sub prețul pieței, chirii preferențiale etc. În schimbul acestei griji, salariații vor da dovadă de o loialitate trup și suflet, vor fi dispuși să facă orice sacrificiu pentru compania protectoare (precum samurailor perioadei Togukawa). Se creează astfel relații emoționale, afective, sentimentale, aidoma celor din perioada feudală care confereau forță și substanță grupului.

În sfârșit, un element de mare importanță poate fi consensul, urmărit în toate activitățile nipone. Astfel, în cadrul companiilor funcționează un sistem prin care oricine poate propune îmbunătățirea proceselor companiei; acestea sunt dezbătute și, după ce se ajunge la consens, sunt repede puse în practică. Un factor important este faptul că, odată ce se regăsesc în minoritate, cei care nu erau într-un tot de acord se aliază numaidecât taberei care a propus⁵⁶. Astfel, timpul pierdut pe durata procesului decizional este câștigat în cadrul implementării; după discuțiile avute, toți angajații cunosc și își însușesc noua hotărâre.

În concluzie, cultele respective reprezintă aspecte importante în dezvoltarea națiunii nipone, influențând societatea în profunzimea ei.

⁵⁶ Disensiunile prelungite nici nu și-ar avea locul într-o societate armonioasă și consensuală ca și cea japoneză.

